ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝΤΑΣ ΕΝΑ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
για την οικονομική ανάπτυξη

Κύριος ερευνητής:
Αριστείδης Χατζής,
Καθηγητής Φιλοσοφίας Δικαίου
& Θεωρίας Θεσμών στο Εθνικό και
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου
του ΚΕΦίΜ

ΕΛΛΑΔΑ 2021
Ατζέντα για την ελευθερία και την ευημερία

Δημιουργώντας ένα θεσμικό πλαίσιο για την οικονομική ανάπτυξη

- Δημιουργία ενός ευνοϊκού θεσμικού περιβάλλοντος για τις επενδύσεις.
- Επιτάχυνση της δικαιοσύνης στην εφαρμογή των συμβάσεων και την ολοκλήρωση της πτωχευτικής διαδικασίας.
- Ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.
- Ενίσχυση του ρόλου του δικαστή.
- Διαφάνεια στη λειτουργία του δικαιοδοτικού μηχανισμού και αύξηση της εμπιστοσύνης στον θεσμό της δικαιοσύνης.

- Αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,5% μέχρι το 2021.
- Βελτίωση της κατάταξης της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας κατά τουλάχιστον 16 θέσεις το 2021 ή κατά 22 θέσεις το 2025.
- Βελτίωση της επίδοσης της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business από 68,08 το 2019 σε 71,63 το 2021 και σε 77 το 2025.

Εισαγωγή

Μετά από τρία επώδυνα προγράμματα προσαρμογής και μία δεκαετία σκληρής λιτότητας που περιλάμβανε κυρίως δημοσιονομικά μέτρα, η Ελλάδα κατάφερε όχι μόνο να εξυγιάνει τα δημόσια οικονομικά της πετυχαίνοντας τα μεγαλύτερα πρωτογενή πλεονάσματα στην Ευρώπη, αλλά και να μειώσει το εργασιακό κόστος.[1]

Η επίτευξη όμως μεγάλων δημοσιονομικών προσαρμογών και η απότομη μείωση του εργασιακού κόστους δεν αποδείχθηκαν αρκετές για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων, την εκκίνηση μιας ισχυρής ανάκαμψης και την έξοδο της χώρας από την ύφεση. Η αιτία της τελμάτωσης είναι πως τα τρία προγράμματα διάσωσης-προσαρμογής αντιμετώπιζαν κυρίως τα συμπτώματα και όχι τις βαθιές αιτίες της κρίσης. Όπως καταδεικνύουν οι επιδόσεις της χώρας στους διεθνείς δείκτες οικονομικής ελευθερίας (βλ. Πίνακα 1), η Ελλάδα παραμένει μια σε μεγάλο βαθμό κλειστή οικονομία που συνεχίζει να μη διαθέτει ένα αποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο, αναγκαίο για την ανάπτυξη.

Πίνακας 1

Η κατάταξη της Ελλάδας σε 6 διαφορετικούς δείκτες οικονομικής ελευθερίας
Index of Economic Freedom 2019: 106/180 Τελευταία στην ΕΕ (Η Κροατία είναι 86η)
Economic Freedom of the World 2018: 107/162 Τελευταία στην ΕΕ (Η Κροατία είναι 75η)
Doing Business 2019: 72/190 Προτελευταία στην ΕΕ (Η Μάλτα είναι 84η)
Global Competitiveness Report 2018: 57/137 Προτελευταία στην ΕΕ (Η Κροατία είναι 68η)
ICC Open Markets Index 2017: 50/75 Τελευταία στην ΕΕ (Η Ιταλία είναι 45η)
Legatum Prosperity Index (Business Environment) 2018: 102/146 Τελευταία στην ΕΕ (Η Βουλγαρία είναι 76η)

1 Σύμφωνα με τη σχετική μελέτη της Τράπεζας της Ελλάδας (National Bank of Greece 2017: 7) η σωρευτική μείωση των μέσων μισθών έφτασε το 21% και ως προς το κόστος μονάδας εργασίας το 17% κατά το διάστημα 2010-2017.

Η Ελλάδα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας που βρίσκεται σε θεσμική παγίδα. Για δεκαετίες, η χώρα αναπτυσσόταν χωρίς τους κατάλληλους θεσμούς. Αυτή η μη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη δημιούργησε ένα επίπεδο σχετικά ικανοποιητικού μέσου εισοδήματος, το οποίο ήταν αποτέλεσμα μιας ατελούς απελευθέρωσης της οικονομίας και ενσωμάτωσης στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό σύστημα. Ταυτόχρονα όμως, το μοντέλο ανάπτυξης χαρακτηρίστηκε από κορπορατισμό, ανθεκτικά και ισχυρά μονοπώλια και κρατικώς προστατευόμενα καρτέλ, καθώς και ένα ανθεκτικό πελατειακό πολιτικό σύστημα που προστάτευε ισχυρές ομάδες πίεσης και όσους εργάζονται για το κράτος. Η ποιότητα του κράτους δικαίου υπήρξε μέτρια ή χαμηλή για φιλελεύθερη δημοκρατία, η προστασία ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και συμβάσεων ανεπαρκής, και το ρυθμιστικό πλαίσιο δημιουργούσε περισσότερα διοικητικά κόστη απ' όσα εξοικονομούσε σε κόστη συναλλαγής. Η καινοτομία υπήρξε ελάχιστη και η τεχνολογία εισαγόμενη. Οι επιχειρήσεις εξαρτούνταν από το κράτος για επιδοτήσεις και στόχευαν ως επί το πλείστον στην εγχώρια αγορά με περιορισμένες εξαγωγές.

Το αναποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο αντί να διορθώνει τις αποτυχίες της αγοράς, δημιούργησε μείζονες αποτυχίες του κράτους. Η κρατική παροχή δημόσιων αγαθών μεταλλάχθηκε σε προσοδοθηρία. Το κράτος πρόνοιας, αντί να παρέχει ένα πραγματικό δίχτυ ασφαλείας στους αδύναμους, να μειώνει τη φτώχεια και να προσφέρει κοινωνικές παροχές σε όσους έχουν ανάγκη, εξελίχθηκε σε λάφυρο για ισχυρές ομάδες πίεσης και μέσο εξαγοράς της μεσαίας τάξης: αντί η αναδιανομή να μειώνει αποτελεσματικά τη φτώχεια, μετατράπηκε σε μηχανισμό του πελατειακού κράτους, ωφελώντας τους κοινωνικά και οικονομικά ισχυρούς.

Τα χαρακτηριστικά αυτά παραμένουν ανθεκτικά. Σήμερα, το θεσμικό έλλειμμα στην Ελλάδα έχει πολλές πτυχές: υπερβολική ρύθμιση και ρύθμιση χαμηλής ποιότητας, επιλεκτική εφαρμογή των νόμων, διαφθορά, υψηλά υψηλά συναλλακτικά και διοικητικά κόστη, καθυστερήσεις και αναποτελεσματικότητα στην εκδίκαση υποθέσεων, υπερανάπτυξη αναποτελεσματικών κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς και υποανάπτυξη των αντίστοιχων αποτελεσματικών. Ένα από τα χειρότερα προβλήματα για την Ελλάδα είναι η μη εφαρμογή των ισχυόντων νόμων.[2]

Οι πιο διαβόητες και πολυσυζητημένες περιπτώσεις είναι εκείνες που

2 Mitsopoulos & Pelagidis 2010; Papaioannou 2011, 2017; Colville 2012.

σχετίζονται με τις μεταγραφές τίτλων ιδιοκτησίας (κτήση ακινήτων, εμπράγματες μεταβολές κλπ.), οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή των συμβάσεων, και τα εμπόδια στην ολοκλήρωση της πτωχευτικής διαδικασίας. Η απόδοση δικαιοσύνης στην Ελλάδα είναι για διάφορους λόγους πολύ αργή. Τα δικαστήρια είναι υποστελεχωμένα, με περιορισμένους πόρους, παρωχημένους κανόνες διαδικασίας και δικαιοδοσίας, κατάχρηση του μηχανισμού των αναβολών, χαμηλό ποσοστό ψηφιοποίησης και υιοθέτησης της τεχνολογίας της πληροφορίας, και περιορισμένη χρήση της ηλεκτρονικής αρχειοθέτησης.

Αυτά τα τρία πεδία, τα οποία έχει ξεχωρίσει η Παγκόσμια Τράπεζα στην έκθεση Doing Business ως προβληματικά για την Ελλάδα, αναδεικνύουν την αναποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης και του δικαιοδοτικού μηχανισμού να λειτουργήσουν ως μοχλοί επανεκκίνησης της οικονομίας.

Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας, στην οποία η Ελλάδα κατατάσσεται 72η από συνολικά 190 χώρες, τελευταία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και μεταξύ των οικονομιών με υψηλά εισοδήματα,[3] το κόστος αυτών των τριών διαδικασιών ανέρχεται στο 4,8% της αξίας της ιδιοκτησίας στην μεταβίβαση ακινήτων, στο 14,4% της αξίωσης για την εφαρμογή μιας σύμβασης, και στο 9% της αξίας της περιουσίας της χρεοκοπημένης επιχείρησης για την πτώχευση (με ποσοστό ανάκτησης μόλις 33,2%). Αντιστοίχως, ο χρόνος που χρειάζεται για την ολοκλήρωση αυτών των διαδικασιών είναι τεράστιος: Χρειάζονται περισσότερα από 3 χρόνια για την έκδοση μιας απόφασης από το πρωτοδικείο για μια συνήθη εμπράγματη διαφορά, σχεδόν 4,5 χρόνια για την εφαρμογή μιας σύμβασης, και 3,5 χρόνια για την κήρυξη μιας χρεοκοπίας. Η ποιότητα των ελληνικών νομικών διαδικασιών είναι πολύ χαμηλή για μια χώρα της ΕΕ (η Ελλάδα βαθμολογείται με 50,2/100 ως προς την εφαρμογή των συμβάσεων και 55,4/100 για το πτωχευτικό θεσμικό πλαίσιο) και το ίδιο ισχύει και για την ποιότητα της διαχείρισης των τίτλων ιδιοκτησίας που είναι θλιβερή (βαθμολογείται με 47,5/100). Τα πεδία αυτά αποτελούν το μεγαλύτερο πρόβλημα για την οικονομική ανάπτυξη μαζί με τον έλεγχο κεφαλαίων (η Ελλάδα βαθμολογείται ως προς την ευκολία εξασφάλισης πίστωσης με μόλις 50/100).

Οι επιμέρους κατατάξεις είναι ομοίως χαμηλές: 153/190 για τη διαχείριση των τίτλων ιδιοκτησίας, και 132/190 για την εφαρμογή των συμβάσε-

3 Βλέπε την έκθεση ***Doing Business*** για το 2019, σ. 5.

ων. Η κατάταξη της χώρας ως προς το θεσμικό πλαίσιο για την πτώχευση είναι σαφώς καλύτερη, 56/190. Είναι το μόνο πεδίο όπου φαίνεται να έχει σημειωθεί ουσιαστική πρόοδος.

Σχήμα 1 [Πηγή: Doing Business 2018]

Κατατάξεις στα πεδία του Δείκτη Doing Business – Ελλάδα

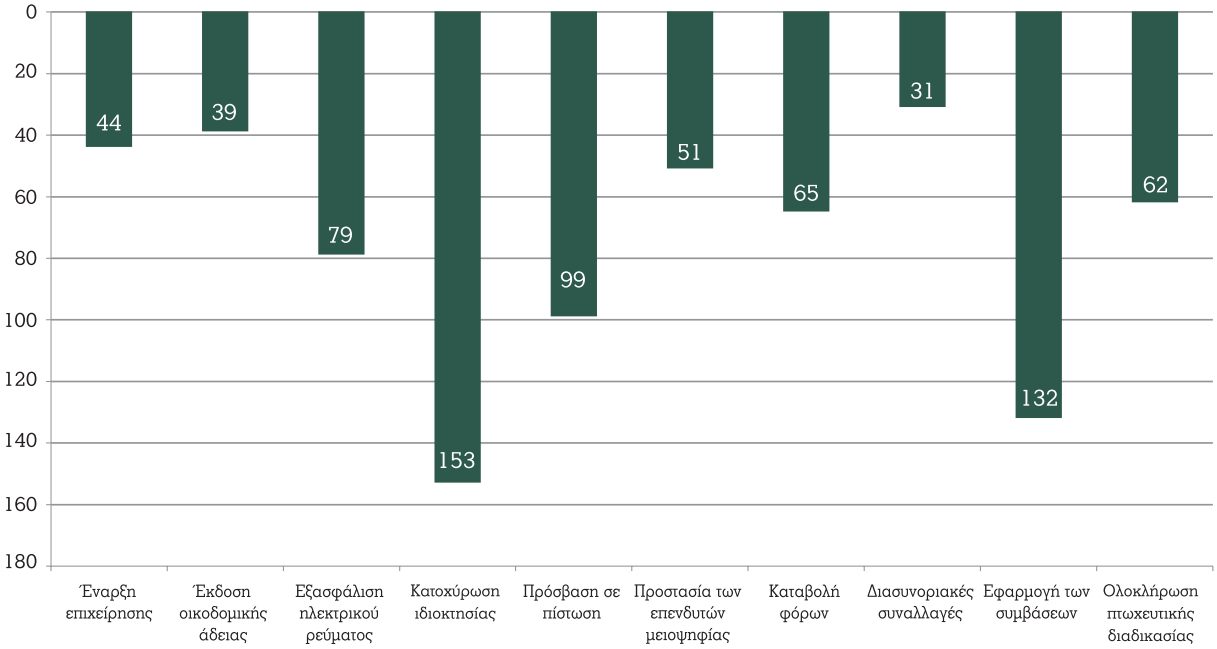

Χαρακτηριστικό είναι άλλωστε πως ο συνδυασμός αναποτελεσματικής εφαρμογής των συμβάσεων και κήρυξης πτώχευσης οδήγησε τον *Economist* να κατατάξει το 2014 την Ελλάδα στην πρώτη θέση μεταξύ των εχθρικών προς τις επενδύσεις χώρες, μια αρνητική διάκριση που διατηρεί και σήμερα η χώρα βάσει των επικαιροποιημένων επιδόσεών της στα ίδια πεδία.[4]

4 "Where Not to Invest in Europe" (*Economist*, 29/10/2014). Μπορείτε να βρείτε το γράφημα στο: https://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2014/10/daily-chart-19.
Βλ. επίσης την πρόσφατη κατάταξη της Ελλάδας στο The 2018 EU Justice Scoreboard της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Σχήμα 2

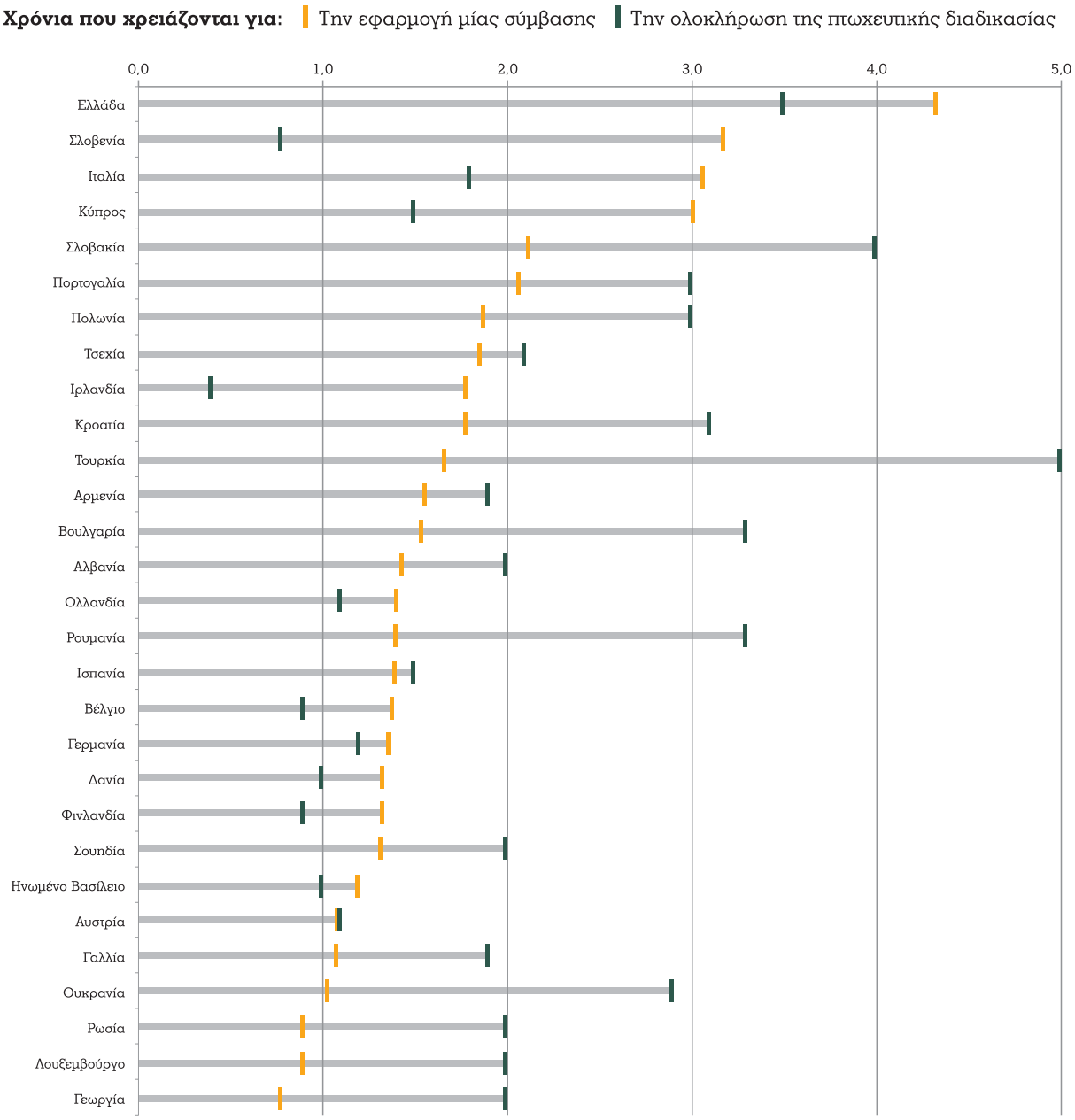

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

Όπως κατέδειξε η κρίση, αυτή η κατάσταση έφτασε στα όριά της. Η επιστροφή στην ανάπτυξη προϋποθέτει τολμηρές θεσμικές μεταρρυθμίσεις - μια διαδικασία πολιτικώς κοστοβόρα για την εκάστοτε κυβέρνηση καθώς διαταράσσει την υφιστάμενη ισορροπία ισχύος και εισάγει νέους κανόνες του παιχνιδιού, αναγκαία όμως προκειμένου να αντιμετωπιστεί η υποεπένδυση, τα αντικίνητρα για επενδύσεις και η οικονομική τελμάτωση.

Στην κατεύθυνση αυτή, οι προτάσεις που ακολουθούν έχουν τρεις βασικούς άξονες:

α. Στο πεδίο της προστασίας και κατοχύρωσης της ιδιοκτησίας, στόχος είναι η μείωση του αριθμού των διαδικασιών, του χρόνου και του κόστους, αλλά και η βελτίωση της ποιότητας του συστήματος διαχείρισης των τίτλων ιδιοκτησίας της ακίνητης περιουσίας.

β. Στο πεδίο της εφαρμογής των συμβάσεων, στόχος είναι η μείωση του αριθμού των διαδικασιών, του χρόνου και του κόστους της επίλυσης μιας ιδιωτικής διαφοράς, αλλά και η βελτίωση της ποιότητας και αποτελεσματικότητας της δικαιοδοτικής διαδικασίας - χωρίς να υπονομεύεται η δικαιοσύνη ή να διαταράσσεται η ασφάλεια των συναλλαγών και η λειτουργία της σύμβασης ως πολύτιμου εργαλείου για την κατανομή του ρίσκου.

γ. Στο πεδίο της κήρυξης χρεοκοπίας, στόχος είναι η μείωση του αριθμού των διαδικασιών, του χρόνου και του κόστους, η αύξηση του ποσοστού ανάκτησης από ασφαλισμένους πιστωτές αλλά και η βελτίωση του συνολικού πτωχευτικού νομικού πλαισίου.

Προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις

1. Επιτάχυνση του δικαιοδοτικού συστήματος

Η επίλυση μιας εμπορικής διαφοράς μέσω των δικαστηρίων χρειάζεται περισσότερο χρόνο στην Ελλάδα απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα – περίπου 1.580 μέρες, ή περισσότερα από τέσσερα χρόνια σε ό,τι αφορά το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών. Παγκοσμίως, μόνο τρεις χώρες έχουν μεγαλύτερες σε διάρκεια διαδικασίες: Η Γουινέα-Μπισάου, το Σουρινάμ και το Αφγανιστάν. Στην Ελλάδα οι διάδικοι δαπανούν ένα μεγάλο μέρος αυτού του χρόνου απλώς περιμένοντας την πρώτη ακρόαση. Μια υπόθεση, για παράδειγμα, που κατατέθηκε ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου τον Οκτώβριο του 2015 είναι πιθανό να μην έχει συζητηθεί στο δικαστήριο μέχρι και τις αρχές του 2019. Παρ' όλα αυτά έχει γίνει μια προσπάθεια να βελτιωθεί η ποιότητα των δικαστικών διαδικασιών, όπως για παράδειγμα με την εισαγωγή της ηλεκτρονικής αρχειοθέτησης. Πράγματι, νέα δεδομένα καταδεικνύουν ότι στην Ελλάδα χρησιμοποιούνται ευρέως τεχνικές διαχείρισης των υποθέσεων: η χώρα έχει επίδοση 4,5 με άριστα το 6 στον δείκτη διαχείρισης υποθέσεων, μίας από τις συνιστώσες του νέου δείκτη ποιότητας δικαστικών διαδικασιών. Οι αναβολές όμως παραμένουν συχνές,[5] γεγονός που οδηγεί σε σημαντικές καθυστερήσεις.

Για την επιτάχυνση του δικαιοδοτικού συστήματος, προτείνεται:

- Η κατάργηση περιττών βημάτων, για παράδειγμα με την μείωση της ανάγκης δικηγορικών υπηρεσιών.
- Ο ορισμός αυστηρών χρονικών προθεσμιών για βασικές διαδικασίες.
- Η επέκταση του Ολοκληρωμένου Συστήματος Διαχείρισης Δικαστικών Υποθέσεων σε όλα τα δικαστήρια της χώρας, με ψηφιοποίηση της ροής των υποθέσεων και των επί μέρους λειτουργιών.[6]

5 Στην τακτική διαδικασία των πολιτικών δικαστηρίων, λόγω της καθιέρωσης της έγγραφης διαδικασίας, έχει εκλείψει το φαινόμενο των αναβολών (βλ. και άρθρο 237 παρ. 4 του Κ.Πολ.Δ).

6 Ηλεκτρονική κατάθεση δικογράφων, ηλεκτρονικές αιτήσεις για έκδοση πιστοποιητικών, ηλεκτρονικό πινάκιο και άλλες online υπηρεσίες εξυπηρέτησης δικαστών, δικηγόρων και κοινού.

- Η καθιέρωση πλήρους αυτοματισμού στη διαδικασία και την επίδοση των εγγράφων.
- Η καθιέρωση ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων για τον έλεγχο των βαρών (π.χ. υποθηκών), την καταγραφή των ορίων μεταξύ ακινήτων και την παροχή κτηματολογικών πληροφοριών.
- Η ηλεκτρονική καταβολή όλων των δικαστικών εξόδων με αυστηρές προθεσμίες.
- Η δημιουργία αντικινήτρων για επιπόλαιες και καιροσκοπικές αγωγές, με την αύξηση των δικαστικών εξόδων, την αυστηρή (και πραγματική) εφαρμογή του αγγλικού κανόνα στις δικηγορικές αμοιβές όπου ο χαμένος καταβάλλει τα δικαστικά έξοδα του άλλου μέρους,[7] και ταυτόχρονα μέτρα για την αποφυγή της δημιουργίας εμποδίων στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη.
- Η κατάργηση των ρυθμίσεων περί ελάχιστης αμοιβής των δικηγόρων και του ανώτατου ορίου του 20% επί της αποζημίωσης που επιδικάζει η απόφαση, μέτρο που θα δημιουργήσει αντικίνητρα για επιπόλαιες αγωγές και ταυτόχρονα θετικά κίνητρα ώστε οι οικονομικώς αδύναμοι ενάγοντες να μπορούν να αντιμετωπίσουν την αύξηση των δικαστικών εξόδων. Στην περίπτωση που ο δικηγόρος αναλαμβάνει όλα τα κόστη, το παραπάνω ποσοστό των δικαστικών εξόδων να μεταφέρεται αυτομάτως στον λογαριασμό του.

Εκτιμώμενη επίδραση:

Σημαντική ανακούφιση των δικαστηρίων καθώς θα ελαχιστοποιηθούν τα διοικητικά κόστη ως προς τον χρόνο που δαπανάται από τους δικαστές και το διοικητικό προσωπικό.

Βελτίωση της κατάταξης της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business κατά τουλάχιστον 2 θέσεις εντός δύο ετών και της συνολικής επίδοσης της χώρας κατά τουλάχιστον 4 μονάδες εντός δύο ετών.[8]

7 Ο κανόνας αυτός, αν και ισχύει εν μέρει στην Ελλάδα, έχει ακυρωθεί στην πράξη. Πολύ συχνά τα έξοδα δεν καταλήγουν στον πελάτη, αλλά θεωρούνται μέρος της αμοιβής του δικηγόρου.

8 Η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση αναμένεται μεσοπρόθεσμα να βελτιώσει περαιτέρω τη συνολική επίδοση της χώρας στον συγκεκριμένο δείκτη, εξαιτίας της σταδιακής βελτίωσης στην ταχύτητα απονομής της δικαιοσύνης.

2. Κίνητρα για εκ των προτέρων και εκ των υστέρων εξωδικαστικό συμβιβασμό

Το σύστημα θα πρέπει να δίνει κίνητρα στα μέρη να διαπραγματεύονται εκ των προτέρων ζητήματα που είναι πολύ πιθανό να ανακύψουν λόγω της χρονικής απόστασης μεταξύ της σύναψης και της εκτέλεσης μιας σύμβασης, ιδίως όταν αυτά μπορεί να οδηγήσουν σε δαπανηρές και μακρόχρονες δίκες. Πρέπει επίσης να δίνει κίνητρα στα μέρη να διαπραγματεύονται εκ των υστέρων μια εξωδικαστική λύση, χρησιμοποιώντας κάθε διαθέσιμο μέσο εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, όπως η διαιτησία και η διαμεσολάβηση. Στην κατεύθυνση αυτή προτείνεται η τροποποίηση του Αστικού Κώδικα και του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας προκειμένου:

- Να γίνει υποχρεωτική η εναλλακτική επίλυση διαφορών με την επιβολή σοβαρών κυρώσεων για καιροσκοπική συμπεριφορά, όπως πρόστιμα και αναστροφή του βάρους της απόδειξης.[9]
- Να εισαχθεί η προδικαστική σύσκεψη στο γραφείο του δικαστή και να επεκταθούν οι ειδικές συνοπτικές διαδικασίες.
- Να δημιουργηθούν κίνητρα για ρήτρες προσυμφωνημένης κατανομής του κινδύνου και προσυμφωνημένης αποζημίωσης.
- Να δημιουργηθούν κίνητρα για εισαγωγή στις συμβάσεις ρήτρας διαιτησίας και διαμεσολάβησης.
- Να εφαρμόζονται οι ποινικές ρήτρες χωρίς ανώτατο όριο, αν αυτές είναι αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης και γνήσιας συναίνεσης και εκ των προτέρων εξυπηρετούν έναν σαφή οικονομικό σκοπό (π.χ. ασφαλιστική λειτουργία σύμβασης, εγγύηση καλύτερης του μέσου όρου ποιότητας εκτέλεσης της σύμβασης, σηματοδότηση φήμης).

9 Σχετικά με τον θεσμό της διαμεσολάβησης θα πρέπει να σημειωθεί ότι με τους νόμους 4055/2012 και 4139/2013 εισήχθη ο θεσμός της δικαστικής μεσολάβησης σε όλα τα πρωτοδικεία και εφετεία της χώρας ενώ με τους πρόσφατους νόμους 4335/2015 και 4512/2018 εισήχθησαν σημαντικές αλλαγές στην προδικασία και ιδίως η υποχρεωτική απόπειρα επίλυσης ορισμένων κατηγοριών ιδιωτικών διαφορών με διαμεσολάβηση.

Εκτιμώμενη επίδραση:

Σημαντική μείωση του συνολικού κόστους και επιτάχυνση του δικαστικού συστήματος.

Βελτίωση της κατάταξης της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business κατά τουλάχιστον 3 θέσεις και της συνολικής επίδοσης της χώρας κατά 10 μονάδες εντός δύο ετών.[10]

3. Διαφάνεια στη δικαιοδοτική διαδικασία

Βασική προϋπόθεση για την ενίσχυση της διαφάνειας είναι οι δικαστικές διαδικασίες να δημοσιεύονται σε μια κεντρική ιστοσελίδα, ή εναλλακτικά στις ιστοσελίδες των εφετείων, με ελεύθερη πρόσβαση για δικηγόρους και το κοινό (εξαιρουμένων των ιδιωτικών και ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων). Σήμερα κάποιες επιλεγμένες δικαστικές αποφάσεις δημοσιεύονται σε ειδικά επιστημονικά περιοδικά ή νομικές βάσεις δεδομένων. Η τιμή της συνδρομής είναι από σημαντική έως πολύ ακριβή. Συγκεκριμένα προτείνεται:

- Η υποχρεωτική για κάθε δικαστήριο ανάρτηση όλων των αποφάσεων σε μια εθνική κεντρική ιστοσελίδα που θα διαχειρίζεται το Υπουργείο Δικαιοσύνης σε συνεργασία με τους δικηγορικούς συλλόγους, ή εναλλακτικά σε μια ιστοσελίδα που θα δημιουργηθεί στο ανάλογο εφετείο και θα τη διαχειρίζεται το δικαστήριο σε συνεργασία με τον τοπικό δικηγορικό σύλλογο.
- Η ελεύθερη και δωρεάν πρόσβαση στις δικαστικές αποφάσεις σε κάθε ενδιαφερόμενο,[11] με ρυθμίσεις που θα προστατεύουν την ιδιωτικότητα και τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα (για παράδειγμα, να μην εμφανίζονται και να μην μπορούν να αναζητηθούν ονόματα).
- Η ενεργοποίηση της αναζήτησης με φυσική γλώσσα.

Προϋπόθεση βεβαίως για την ψηφιοποίηση των διαδικασιών είναι ο προηγούμενος εξορθολογισμός τους.

---

10 Η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση αναμένεται μεσοπρόθεσμα να βελτιώσει περαιτέρω τη συνολική επίδοση της χώρας στον συγκεκριμένο δείκτη, εξαιτίας της σταδιακής καλυτέρευσης στην ταχύτητα απονομής της δικαιοσύνης.

11 Το ΣτΕ έχει εντάξει και εφαρμόζει τον μοναδικό κωδικό ECLI (European Case Law Identifier) σε όλες τις αποφάσεις του τις οποίες δημοσιεύει και οι οποίες είναι προσβάσιμες σε κάθε πολίτη της ΕΕ μέσω του E-Justice portal.

Εκτιμώμενη επίδραση:

Σημαντική μείωση του διοικητικού κόστους για όλους τους εμπλεκόμενους (δικαστές, δικαστικοί υπάλληλοι, δικηγόροι, διάδικοι).

Ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας μέσω της ελεύθερης πρόσβασης στα δεδομένα, αλλά και διευκόλυνση της μελέτης τους από ακαδημαϊκούς και δημοσιογράφους.

Βελτίωση της κατάταξης της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business κατά τουλάχιστον 1 θέση και της συνολικής επίδοσης της χώρας κατά 2 μονάδες εντός δύο ετών.

4. Κήρυξη πτώχευσης χωρίς την καταστροφή αξίας

Παρά το γεγονός ότι η επίδοση της Ελλάδας στον υποδείκτη ισχύος του πτωχευτικού πλαισίου του Doing Business (12 με άριστα το 16) καταδεικνύει ότι το ελληνικό πτωχευτικό δίκαιο συμμορφώνεται με τις περισσότερες διεθνώς αναγνωρισμένες καλές πρακτικές, οι πιστωτές μπορούν να προσδοκούν να ανακτήσουν μόλις το 33,2% της αξίας της περιουσίας μιας πτωχευμένης εταιρείας και η διαδικασία κρατά τριάμισι χρόνια. Αυτό έχει, κατ' ακολουθία, αντίκτυπο στο κόστος χρηματοδότησης των ελληνικών επιχειρήσεων καθώς αυξάνει εκ των προτέρων το κόστος δανεισμού.

Προκειμένου να μειωθεί ο χρόνος που απαιτείται για την κήρυξη πτώχευσης, να αυξηθεί το ποσοστό ανάκτησης για τους πιστωτές αλλά και να ενισχυθεί η προστασία των πιστωτών χωρίς να υπονομεύονται οι ευκαιρίες αναδιοργάνωσης της επιχείρησης, προτείνεται η εφαρμογή των παρακάτω μεταρρυθμίσεων:

- Να δημιουργηθούν κίνητρα για τους πιστωτές να διαπραγματεύονται καλή τη πίστει με τους συνδίκους της πώχευσης εφόσον υπάρχει ενδεχόμενο διάσωσης της επιχείρησης (διαδικασία εξυγίανσης) χωρίς να δημιουργείται διοικητικό κόστος, αφενός μέσω της διεύρυνσης του δικαιώματος των πιστωτών να ζητούν την εξυγίανση και αναδιοργάνωση της επιχείρησης – όχι μόνο τη ρευστοποίηση, και όχι μόνο όταν ο οφειλέτης έχει προβλήματα ρευστότητας, αλλά και όταν αποτυγχάνει σε ένα τεστ ισολογισμού – και αφετέρου μέσω της απόδοσης στην πλειοψηφία των πιστωτών δικαιώματος βέτο (π.χ. έγκρισης του πλάνου αναδιάρθρωσης) και δικαιώματος πληροφόρησης. Ακόμη, προτείνεται

να απαιτείται η έγκριση της πλειοψηφίας των πιστωτών για την πώληση των περιουσιακών στοιχείων της επιχείρησης.

- Να δοθούν κίνητρα ώστε να εκκινούνται εγκαίρως οι διαδικασίες πτώχευσης ή εξυγίανσης και αντιστοίχως να οριστούν αυστηρά πρόστιμα και ποινές για τη μη έγκαιρη εκκίνησή τους.
- Να χρησιμοποιείται ο αυτοματισμός των δικαστηρίων για τη μείωση του συνολικού κόστους της διαδικασίας (ως ποσοστού των περιουσιακών στοιχείων του οφειλέτη), και ιδίως του διοικητικού κόστους με μείωση των δικαστικών εξόδων, και εισαγωγή της πληρωμής των δικηγόρων με ποσοστό επί της επιδικαζόμενης απόφασης. Η αυτοματοποίηση μπορεί να επεκταθεί και στις ψηφοφορίες των πιστωτών.[12]
- Να γίνει υποχρεωτική η διαμεσολάβηση, με οικονομικά αντικίνητρα για τους οφειλέτες ή τους πιστωτές που συμπεριφέρονται ευκαιριακά. Να εισαχθούν κίνητρα και ενισχυτικά μέτρα για οφειλέτες που επενδύουν στην αναδιοργάνωση της εταιρείας. Τα Εμπορικά Επιμελητήρια μπορούν να βοηθήσουν με εργαλεία έγκαιρης προειδοποίησης του οφειλέτη, τα οποία εντοπίζουν περιστάσεις που δύνανται να οδηγήσουν σε πιθανή αφερεγγυότητα και επισημαίνουν στον οφειλέτη την ανάγκη για ανάληψη έγκαιρης δράσης.[13]
- Να διευρυνθεί και να ενισχυθεί ο θεσμός της πτώχευσης φυσικών προσώπων, καθώς οι σημερινές διαδικασίες για τις ρυθμίσεις οφειλών δεν είναι πλήρεις ούτε αποτελεσματικές.
- Να συγκεντρωθούν τα σχετικά δεδομένα σε εθνικό επίπεδο προκειμένου για να διευκολυνθεί η διαμόρφωση του θεσμικού πλαισίου.[14]
- Να προβλεφθεί ειδική εκπαίδευση για δικαστές, υπαλλήλους της δημόσιας διοίκησης, και δικηγόρους.[15]

12 Πρόκειται για ένα σύστημα παρόμοιο μ' αυτό του Βελγίου, το οποίο θα επιβληθεί από την επικείμενη σχετική οδηγία της ΕΕ. Βλ. σχετικά την αρνητική έκθεση της ΕΕ το 2018 για την απουσία αυτοματοποίησης στις σχετικές διαδικασίες στην Κροατία.

13 Το μέτρο αυτό περιλαμβάνεται και στο νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

14 Άλλη μια υποχρέωση της χώρας μας στο νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Βλ. σχετικά τις Ανά Χώρα Συστάσεις του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου της ΕΕ.

15 Θα περιλαμβάνεται στο νέο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Βλ. επίσης World Bank Principles for Effective Insolvency and Creditor/Debtor Regimes.

Εκτιμώμενη επίδραση:

Σημαντική μείωση του κόστους, του απαιτούμενου χρόνου και της επιβάρυνσης σε οφειλέτες και πιστωτές, δικαστές, διοικητικό προσωπικό των δικαστηρίων, και δικηγόρους.

Απαλλαγή της πτώχευσης από το κοινωνικό στίγμα που τη συνοδεύει σήμερα.

Δημιουργία κουλτούρας έγκαιρης πρόβλεψης και δράσης που θα μειώσει τις πτωχεύσεις που καταστρέφουν αξία και θα αυξήσει τις επιτυχημένες αναδιοργανώσεις και εξυγιάνσεις.

Βελτίωση της κατάταξης της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business κατά τουλάχιστον 3 θέσεις και της συνολικής επίδοσης της χώρας κατά 10-12 μονάδες εντός δύο ετών.[16]

5. Ενίσχυση του Εθνικού Κτηματολογίου

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην έκθεση ***Doing Business***, για τη μεταβίβαση ενός ακινήτου στην Ελλάδα, ένας αγοραστής οφείλει να ολοκληρώσει 10 διαφορετικές διαδικασίες – κάτι που απαιτεί 20 μέρες και κοστίζει το 4,8% της αξίας της ιδιοκτησίας. Δεν υπάρχουν επίσημοι κτηματολογικοί χάρτες για το Δήμο Αθηναίων και μόλις ένα μικρό μέρος της ιδιωτικής ακίνητης περιουσίας σε ολόκληρη τη χώρα έχει χαρτογραφηθεί στο κτηματολόγιο. Η διαφάνεια είναι ανεπαρκής, καθώς δεν υπάρχει διακριτός μηχανισμός για την υποβολή παραπόνων στο υποθηκοφυλακείο ούτε επικαιροποιημένα στατιστικά στοιχεία για τον αριθμό των μεταβιβάσεων ακινήτων στην Αθήνα. Ακόμη, δεν υπάρχει συγκεκριμένος μηχανισμός αποζημιώσεων για την κάλυψη της ζημιάς που υφίσταται κάποιος που εμπλέκεται καλή τη πίστει σε μεταβίβαση περιουσίας που βασίζεται σε εσφαλμένη πληροφόρηση από το κτηματολόγιο. Έτσι τα πλεονεκτήματα της χρήσης του κτηματολογίου είναι μικρά και τα κόστη σε χρόνο και σε χρήμα είναι μεγάλα – ένας σοβαρός αποτρεπτικός παράγοντας για την επίσημη καταγραφή των μεταβιβάσεων ακινήτων.

Η ολοκλήρωση του Εθνικού Κτηματολογίου θα αυξήσει την αξιοπιστία

16 Η συγκεκριμένη μεταρρύθμιση αναμένεται μεσοπρόθεσμα να βελτιώσει περαιτέρω τη συνολική επίδοση της χώρας στον συγκεκριμένο δείκτη, εξαιτίας της σταδιακής βελτίωσης στον χρόνο που απαιτείται για την ολοκλήρωση της διαδικασίας πτώχευσης.

του συστήματος μεταβίβασης ακίνητης περιουσίας, εξαλείφοντας τη δαπανηρή και παράλογη ταυτόχρονη χρήση δύο συστημάτων, των υποθηκοφυλακείων και του κτηματολογίου. Οι τοπογραφικοί χάρτες, τα σύνορα και κάθε άλλη σχετική κτηματολογική πληροφορία, οι τίτλοι ιδιοκτησίας, οι μεταβιβάσεις και τα βάρη (προσημειώσεις και υποθήκες), θα πρέπει να καταγραφούν πλήρως ψηφιακά, σε μια μοναδική κεντρική βάση δεδομένων με ιδιαίτερο αριθμό ταυτοποίησης για κάθε ιδιοκτησία. Οι πληροφορίες θα πρέπει να είναι δημόσια διαθέσιμες σε δικηγόρους και συμβολαιογράφους, εξέλιξη που θα εξαλείψει την ανάγκη για μεσάζοντες και θα οδηγήσει σε σημαντική μείωση του κόστους και του απαιτούμενου χρόνου για τη μεταγραφή τίτλων ιδιοκτησίας. Στο επίπεδο των επιμέρους παρεμβάσεων προτείνεται:

- Να καταργηθεί ο αριθμός των απαιτούμενων εγγράφων στις μεταβιβάσεις ακινήτων από συμβολαιογράφο και να τεθεί ανώτατο όριο στις αμοιβές τους.
- Να καταργηθεί η υποχρέωση υποβολής του σχεδίου σύμβασης για θεώρηση της υπογραφής του δικηγόρου στον οικείο δικηγορικό σύλλογο.
- Να μειωθεί το ποσό που καταβάλλεται για τα διάφορα πιστοποιητικά που κοστίζουν κυρίως σε χρόνο και να αντικατασταθούν αυτά από υπεύθυνες δηλώσεις.
- Να καταργηθεί η εγγραφή της μεταβίβασης στο Εθνικό Κτηματολόγιο, που απαιτεί μία μέρα και την καταβολή τέλους 35 ευρώ. Το Κτηματολόγιο να ενημερώνεται αυτομάτως από το Υποθηκοφυλακείο αποκτώντας όλα τα απαιτούμενα δεδομένα για την ενημέρωση της πληροφορίας κατά τη διαδικασία της δημιουργίας του Εθνικού Κτηματολογίου.

Εκτιμώμενη επίδραση:

Η ολοκλήρωση του Εθνικού Κτηματολογίου θα βελτιώσει την κατάταξη της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business κατά τουλάχιστον 2 θέσεις και τη συνολική επίδοση της χώρας κατά 4 μονάδες εντός 6 ετών.

6. Βελτίωση της ποιότητας της δικαιοσύνης στα πολιτικά δικαστήρια

Για τη βελτίωση του συνολικού συστήματος της εκδίκασης ιδιωτικών διαφορών είναι αναγκαίες μείζονες μεταρρυθμίσεις, η εφαρμογή των οποίων θα έχει ιδιαίτερα θετικό και μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα, αλλά και υψηλό βραχυπρόθεσμο πολιτικό κόστος. Συγκεκριμένα προτείνεται:

- Η θέσπιση ειδικών εμπορικών δικαστηρίων, νέων ειδικών διαδικασιών ή ειδικών τμημάτων για την εκδίκαση αποκλειστικά εμπορικών υποθέσεων και πτωχεύσεων. Εναλλακτικά, προτείνεται η εισαγωγή ειδικών εμπορικών δικαστηρίων ή ειδικών τμημάτων στις μεγάλες περιοχές εφετείων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πειραιάς, Πάτρα, Λάρισα, Κρήτη).
- Η μέτρηση της απόδοσης των δικαστών βάσει ποιοτικής αξιολόγησης από ανώτερους δικαστές, αλλά και ενός αλγορίθμου που θα λαμβάνει υπόψη τον αριθμό, την περιπλοκότητα και το ποσοστό ανατροπής των εκδοθεισών αποφάσεων, καθώς και τον αριθμό των αναβολών.[17]
- Η μέτρηση της επίδοσης του διοικητικού προσωπικού των δικαστηρίων βάσει ενός συστήματος ανώνυμης αξιολόγησης από δικαστές και δικηγόρους.

Εκτιμώμενη επίδραση:

Αυτές οι μείζονες μεταρρυθμίσεις του δικαστικού συστήματος θα βελτιώσουν την κατάταξη της Ελλάδας στον δείκτη Doing Business κατά τουλάχιστον 1 θέση και τη συνολική επίδοση της χώρας κατά 3,5 μονάδες εντός δεκαετίας.

17 Λαμβάνοντας υπόψη το άρθρο 241 §1 του Κ.Πολ.Δ. σύμφωνα με το οποίο επιτρέπεται αναβολή μόνο μία φορά ανά βαθμό δικαιοδοσίας και μόνο εφόσον υπάρχει σπουδαίος λόγος κατά την κρίση του δικαστηρίου και τις §§2 και 3 που προστέθηκαν μεταγενέστερα για να δημιουργήσουν αντικίνητρα στους δικηγόρους, χωρίς όμως ιδιαίτερα αποτελέσματα (προβλέποντας υποχρέωση καταβολής παραβόλου για την αναβολή, και επιβολή δαπάνης στον αιτούντα την αναβολή) αυτό που πρέπει να προστεθεί είναι οι οδηγίες προς δικαστές που καθοδηγούν περιοριστικά τη διακριτική τους ευχέρεια ως προς τι αποτελεί σπουδαίο λόγο αναβολής.

Ο Αριστείδης Χατζής είναι Καθηγητής Φιλοσοφίας Δικαίου & Θεωρίας Θεσμών στο Τμήμα Ιστορίας & Φιλοσοφίας της Επιστήμης στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εταίρος (Fellow) του Institute for Research in Economic and Fiscal Issues (IREF) και μέλος των επιστημονικών συμβουλίων του ΚΕΦίΜ και του Ινστιτούτου για τη Δικαιοσύνη και την Ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Δημοσίου Δικαίου (EPLO). Ευχαριστεί τους πολυάριθμους συναδέλφους και φίλους που παρακολούθησαν τις παρουσιάσεις αυτών των ιδεών στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, τη Βιέννη, τις Βρυξέλλες, το Ελσίνκι, τη Μπρατισλάβα, την Ουάσιγκτον, τη Σεούλ, τη Σόφια και το Τορίνο και ιδιαιτέρως τους Τάσο Αβραντίνη, Γιώργο Αρχόντα, Γιώργο Δελλή, Νικόλα Κανελλόπουλο, Αντώνη Καραμπατζό, Ελένη Κεφαλή, Enrico Colombatto, Δημήτρη Λουκά, Γιώργο Μηνούδη, Μιχάλη Μητσόπουλο, Ειρήνη Νικολάου, Ηλία Παπαϊωάννου, Στάθη Ποταμίτη, Νίκο Ρώμπαπα, Αλέξανδρο Σκούρα, Νάσιο Τσιούρα, Λυδία Τσιώλη και Γιούλη Φωκά-Καβαλιεράκη. Πολλές ευχαριστίες οφείλονται στις βοηθούς έρευνας, Έλλη Κωνσταντίνου και Βίβιαν Στεργίου, για την πολύτιμη αρωγή τους και στο ΚΕΦίΜ για τη γενναιόδωρη υποστήριξη της έρευνας.

Αναφορές
Ενδεικτική βιβλιογραφία

Acemoglu, Daron & James A. Robinson. 2012. ***Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty***. Random House.

Coase, Ronald H. 1960. "The Problem of Social Cost." ***Journal of Law & Economics*** 3: 1-44.

Colville, Megan. 2012. "The Inefficiencies of the Greek Legal System", Lehigh Preserve 2012: 12-22.

Furubotn, Eirik G. & Rudolf Richter. 2005. ***Institutions & Economic Theory: The Contributions of the New Institutional Economics***. University of Michigan Press, 2nd ed.

Gradstein, Mark. 2008. "Institutional Traps and Economic Growth", ***International Economic Review*** 49: 1043-1066.

Hatzis, Aristides N. 2009. "From Soft to Hard Paternalism and Back: The Regulation of Surrogate Motherhood in Greece", ***Portuguese Economic Journal*** 49: 205-220.

Hatzis, Aristides N. 2012. "Greece as a Precautionary Tale of the Welfare State." In ***After the Welfare State***. Tom G. Palmer, ed.. Atlas Economic Research Foundation. Pp. 21-30.

Hatzis, Aristides N. 2018. "Greece's Institutional Deficit." ***Managerial and Decision Economics*** 39: 838-845.

Mitsopoulos, Michael & Theodore Pelagidis. 2010. "Greek Appeals Courts' Quality Analysis and Performance", ***European Journal of Law and Economics*** 30: 17–39.

Mitsopoulos, Michael & Theodore Pelagidis. 2011. ***Understanding the Crisis in Greece: From Boom to Bust***. Palgrave.

National Bank of Greece. 2017. "Greece Macro Outlook" (National Bank of Greece, Economic Analysis Division, June 2017).

North, Douglass C. 1990. ***Institutions, Institutional Change & Economic Performance***. Cambridge University Press.

Papaioannou, Elias & Stavroula Karatza. 2017. "The Greek System: Collapse and Reform" in ***Beyond Austerity: Reforming the Greek Economy***. Costas Meghir, Christopher A. Pissarides, Dimitri Vayanos &

Nikolaos Vettas, eds. MIT Press. Pp. 519-587.

Papaioannou, Elias. 2011. "The Injustice of the Justice System" (working paper).

Posner, Eric A. 2000. ***Law and Social Norms***. Harvard University Press.

Posner, Richard A. 2008. "Creating a Legal Framework for Economic Development." ***World Bank Research Observer*** 13(1): 1-11.

Posner, Richard A. 2014. ***Economic Analysis of Law***. Walters Kluwer Law & Business, 9th ed.

Pound, Roscoe. 1910. "Law in Books and Law in Action." ***American Law Review*** 44: 12-36.

Sotiropoulos, Dimitis A. & Leonidas Christopoulos. 2016. "Overregulation and Ineffective Legislation in Greece", Athens: diaNEOsis 2016. [in Greek]

Sotiropoulos, Dimitri A. 2014. "Civil Society in Greece in the Wake of the Economic Crisis", Konrad Adenauer Stiftung (Auslandsbüro Griechenland) / Hellenic Foundation for European & Foreign Policy.

Πελαγίδης, Θοδωρής & Μιχάλης Μητσόπουλος. 2006. ***Ανάλυση της Ελληνικής Οικονομίας: Η Προσοδοθηρία και οι Μεταρρυθμίσεις***. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2007. «Αυστηροί Κανόνες και Γενικές Ρήτρες: Μια Οικονομική Ανάλυση.» Στο ***Διοικητική Θεωρία και Πράξη – Διοίκηση και Κοινωνία***. Επιμ. Αντώνης Μακρυδημήτρης & Μαρία-Ηλιάνα Πραβίτα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2012β. «Το Δίκαιο ως Εργαλείο Μείωσης του Κόστους των Συναλλαγών: Το Θεώρημα του Coase και η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου.» Στο ***Ο Ρόλος της Δικαιοσύνης στην Άσκηση της Επιχειρηματικής Δραστηριότητας***. Επιμ. Πόπη Καλαμπούκα-Γιαννοπούλου. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. Σελ. 31-59.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2015. «Οι Θεσμικές Προϋποθέσεις για την Οικονομική Ανάπτυξη: 12 ερωτήματα με Αναφορά στην Ελλάδα.» Στο ***Οικονομικές Διαστάσεις της Συνταγματικής Αναθεώρησης σε Συνθήκες Κρίσης***. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων / Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, 2015. Σελ. 65-78.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2017a. «8 Εμπόδια στις Μεταρρυθμίσεις.» Στο ***Κρίση – Μεταρρυθμίσεις***. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων / Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, 2017. Σελ. 59-93.

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2017b. «Τι Μας Έμαθε η Κρίση.» Αθήνα: διαΝΕΟσις (μελέτη διαθέσιμη στον σύνδεσμο: http://www.dianeosis.org/2017/03/ti-mas-emathe-i-krisi/

Χατζής, Αριστείδης Ν. 2018. ***Θεσμοί***. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

ΕΛΛΑΔΑ 2021
Αιζέντα για την ελευθερία και την ευημερία

Στέγη Μάρκου Δραγούμη
Μαιζώνος 38, Αθήνα
T: +30 210 523 8373
www.kefim.org
info@kefim.org
facebook.com/kefim.org.gr/
twitter.com/kefimgr
youtube.com/c/ΚεΦιΜΜάρκοςΔραγούμης